

Strijders van eigen bodem

AUTEURS FRANK BUIJS, FROUKJE DEMANT & ATEF HAMDY

Wat brengt sommige moslimjongeren ertoe te radicaliseren? Zijn er patronen in het radicaliseringsproces aan te wijzen? En voor welke problemen zien jonge moslims zich geplaatst die zich juist actief inzetten voor de Nederlandse democratie?

Islamitisch radicalisme en orthodoxie in Nederland is uitgebreider en complexer dan gedacht.

De laatste jaren is de samenleving steeds nadrukkelijker geconfronteerd met het gegeven dat islamitische inwoners van Nederland sterk uiteenlopende ontwikkelings-tendensen vertonen. Naast een grote midden-groep van behoudende en pragmatische moslims trekken vooral twee uitersten de aandacht: democratisch actieve moslimjongeren die als antwoord op hun vragen en problemen kiezen voor toena-dering en 'meedoen' in de Nederlandse samenleving en radicale jongeren die zich als antwoord op hun vragen en problemen wenden tot het radicale gedachtegoed en zich daarmee verwijderen van de Nederlandse samenleving.

Wij hebben met ons boek 'Strijders van eigen bodem' beoogd meer inzicht te geven in deze twee uitersten. Wat zijn de opvattingen en standpunten van enerzijds democratisch actieve moslims en anderzijds radicale moslims? En waarom worden sommige jonge moslims radicaal?

Aan de hand van literatuuronderzoek, bestaande gegevens over moslims in Nederland en interviews met democratische en radicale moslimjongeren schetsen we een beeld van de aard en de ontwikkeling van politieke oriëntaties van jonge moslims in Nederland. We hebben ons daarbij met name gericht op moslimjongeren met een Marokkaanse achtergrond, omdat zij sterk oververtegenwoordigd zijn in het radicaal-islamitische milieu.

Democratisch actieven en radicalen

De democratisch actieve moslimjongeren houden zich in het algemeen niet bezig met dogmatische of doctrinaire aspecten van de relatie tussen islam en democratie. Ze benaderen dat vraagstuk op praktische wijze en kijken naar de praktijk van moslims en de maatschappelijke doeleinden van de islam. Binnen die globale benadering is er een grote variëteit aan accenten: van een seculiere opvatting van de democratie tot het idee dat de islam een positieve rol kan spelen in de samenleving.

Opvallend is de mate waarin de democratisch actieve jongeren zich 'gemangeld' voelen tussen hun eigen familie en achterban en de autochtone omgeving waarin zij functioneren. Ze stellen vast dat onder autochtonen veel wantrouwen heerst jegens de islam en moslims en dat niet-moslims hen soms slechts in beperkte mate accepteren. Anderzijds ervaren zij een gebrek aan steun en onbegrip uit hun etnisch-religieuze achterban. Terwijl de democratisch actieven zelf verschillende loyaliteiten in stand willen houden, denken hun herkomstgenoten vaak dat ze vernederlandsen, dat ze te veel

omgaan met niet-islamitische (politieke) collega's en hun eigen herkomstgroep vergeten.

De interviews met orthodoxe en radicale salafi's laten een beeld zien van islamitisch radicalisme en orthodoxie in Nederland dat uitgebreider en complexer is dan tevoren was gedacht. Het salafisme – de benaming waarmee veel hedendaagse orthodoxe moslims zich tooien – vormt geen coherente, uniforme beweging, maar bestaat uit meerdere stromingen, variërend van religieus puritanisme tot gewelddadig politiek-religieus activisme. Er zijn drie stromingen te onderscheiden.

De eerste stroming, die van de apolitieke salafi's, bepleit de opbouw van een afgezonderde religieuze enclave waarin religieuze verplichtingen, zuiverheid en het hiernamaals centraal staan. Daarnaast onthouden zij zich van politieke stellingname. De tweede stroming, de politieke salafi's, koestert eveneens het ideaal van een enclave, maar zij verschilt van de eerste stroming door een politiek actieve houding. Politieke salafi's redeneren in dat opzicht pragmatisch: als moslims in Nederland worden gemarginaliseerd, moet daar iets tegen worden gedaan door het aanwenden van democratische rechten. De jihadi salafi's ten slotte zijn geobsedeerd door de gedachte van een islamitische wereldheerschappij, zijn erg teleurgesteld over de situatie waarin de oemma, de wereldwijde moslimgemeenschap, verkeert en kiezen voor rebellie en een gewelddadige revolutie om de oude tijden van de islam te doen herleven en de islam te laten heersen op aarde.

De aanhangers van deze drie stromingen voeren onderling een ideologische strijd en zijn goed op de hoogte van elkaars visies, argumenten en tegenargumenten. Het is opvallend hoe duidelijk en uitgesproken systematisch de jongeren in staat zijn hun opvattingen te articuleren. Hier is geen sprake van een vage verzetshouding maar veeleer van een weloverwogen keuze voor een bepaalde positie. De vraag is nu hoe deze drie stromingen moeten worden beoordeeld. Welke rol spelen ze in de radicalisering van moslimjongeren in Nederland?

Het voorzichtige vermoeden uit ons onderzoek is dat de politieke en apolitieke salafi's op dit moment eerder een drempel dan een opstapje vormen voor het jihadisme. De apolitieke en politieke salafi's bieden een kader waarbinnen moslimjongeren hun zoektocht naar identiteit en geloof op een veilige wijze kunnen voortzetten. Zij hebben gezag onder moslimjongeren, hanteren voor deze jongeren vertrouwde taal en gaan theologisch in op wat er in de samenleving speelt. Op deze wijze weten zij veel jongeren te bereiken. Op de inhoud van hun opvattingen valt allerhande fundamentele kritiek te leveren, maar centraal staat de vraag of de (a)politieke salafi's in beginsel een rol kunnen vervullen in het isoleren van de jihadi salafi's en het afsluiten van de toevoer van nieuwe jihadi-sympathisanten. Het voorzichtig positieve antwoord zou kunnen leiden tot nieuw beleid ten aanzien van de politieke en apolitieke salafi's.

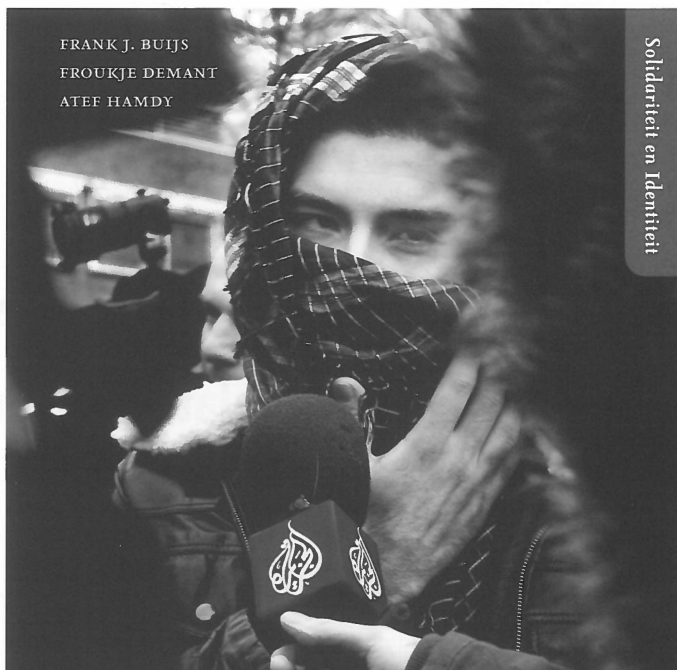
Oorzaken van radicalisering

Naast de drie stromingen salafi's die we hebben onderscheiden, hebben we ook onderzoek gedaan naar de oorzaken van radicalisering onder jonge moslims in Nederland. Hierbij hebben wij drie soorten oorzaken onderscheiden: oorzaken op nationaal-maatschappelijk niveau, oorzaken op het niveau van de tweede generatie moslimjongeren en oorzaken op individueel niveau.

Bij oorzaken op nationaal-maatschappelijk niveau wordt over het algemeen vooral gedacht aan zaken als sociaal-economische achterstand, gettovorming, discriminatie, buitensluiting, enzovoorts. Het

FRANK J. BUIJS
FROUKJE DEMANT
ATEF HAMDY

Solidariteit en Identiteit

Strijders van eigen bodem

Radicale en democratische moslims
in Nederland

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

basisidee is dat deze maatschappelijke factoren leiden tot gekwetstheid en verontwaardiging bij jonge moslims en aldus een 'voedingsbodem' vormen voor radicalisering. Dat is echter een versimpeling van de werkelijkheid, want dezelfde situatie kan vaak op verschillende manieren worden geïnterpreteerd.

De maatschappelijk situatie wordt 'vertaald' door politieke voorhoedes die daarmee redeneringen aanbieden waaruit individuele moslimjongeren kunnen kiezen. De democratisch actieve moslimjongeren vormen zo'n politieke voorhoede met een eigen 'optimistische' interpretatie van de maatschappelijk situatie van moslims in Nederland. Daartegenover vormen de radicale moslims een politieke voorhoede met een 'pessimistisch' verhaal. Deze voorhoedes verschillen van mening over thema's als het gevoel van achterstelling, het beeld dat het Westen de moslimgemeenschap bedreigt, de positieve en negatieve aspecten van de westerse beschaving, de plaats van de islam in de politiek en de legitimiteit van het democratische politieke systeem.

In het algemeen kun je vaststellen dat de ontvankelijkheid voor radicalisme groter wordt wanneer achterstand, discriminatie, et cetera niet gezien worden als fouten van een goed systeem, maar als uiting van een wezenlijk slecht systeem; wanneer de achterstandsituatie wordt gezien als uitdrukking van een cultureel-religieuze en machtspolitieke tegenstelling; wanneer het idee bestaat dat de islamitische identiteit ontwikkeld moet worden in een enclave tegenover de westerse samenleving; en wanneer er geen vertrouwen is in de politieke instellingen en het democratische systeem.

Bij oorzaken op het niveau van de generatie gaat het om kenmerken die specifiek zijn voor de tweede generatie moslimjongeren. Zij maken steeds meer individuele keuzes, bijvoorbeeld op het gebied van muziek, kleding, relaties tussen de seksen en de betrekking tussen ouders en kinderen. Bovendien beginnen moslimjongeren hun geloof meer in termen van een individuele keuze te zien. Individualisering betekent een verscherping van het zelfbewustzijn en het stellen van persoonlijke keuzes boven voorschriften van religieuze tradities. In sociaal-cultureel opzicht hebben Marokkaanse jongeren een hybride identiteit: zij voelen zich Marokkaan, Nederlander én moslim. Jonge moslims onderscheiden zich hierin van hun ouders, en dat kan tot een diepe generatiekloof leiden. Als gevolg van dit alles ervaren zij vaak problemen op het gebied van identiteit, binding, betekenisgeving, zelfvertrouwen en erkenning. Deze problemen kunnen slechts ten dele worden ondervangen door de ontwikkeling van biculturele competenties; vooral het probleem van erkenning blijft in wezen voortdurend bestaan. Vanuit deze context biedt het streven naar versterking van de moslimidentiteit, die zelfvertrouwen, trots en duidelijkheid belooft, een aantrekkelijk alternatief. In beginsel kan de moslimjongere hierbij kiezen uit alle bestaande invullingen van de islam. De aantrekkelijkheid van de salafistische invulling is erin gelegen dat deze houvast biedt, nadruk legt op de superioriteit van het geloof en antwoord lijkt te geven op alle belangrijke vragen van het leven.

Wie radicaliseert en waarom?

Blijft de vraag waarom in dezelfde situatie sommige individuen wel radicaliseren en andere niet. Om daarop een antwoord te geven bekijken we twee zaken: wie radicaliseren er en waarom radicaliseren zij?

Over de personen die radicaliseren is eigenlijk weinig bekend. Wat we weten is weinig specifiek en daardoor niet erg onderscheidend: de huidige islamitische radicalen in West-Europa zijn over het algemeen afkomstig uit de tweede of derde generatie migranten van Noord-Afrikaanse origine. Het zijn in het algemeen jonge mannen, en onder jong verstaan we begintwintigers, maar ook steeds meer adolescenten. Hoewel de mannen nog steeds in de meerderheid zijn, zijn vrouwelijke radicalen in opkomst. Zij komen uit de lagere klasse, hebben een uiteenlopend opleidingsniveau en zijn vaak wedergeboren moslims, wat betekent dat zij wel als moslims zijn opgegroeid, maar vaak een seculier leven hebben geleid totdat zij de islam weer ontdekten.

Hoewel we dus enig inzicht hebben in de kenmerken van de islamitische radicalen, gaat het om brede en weinig verklarende categorieën. Over de omstandigheden en drijfveren van radicalen is meer bekend dan over hun persoonlijke kenmerken. Drie zaken spelen een belangrijke rol: gevoelens van vervreemding en ontworteling, het ervaren van existentiële twijfel of een breukpunt in het leven en de ervaring van relatieve deprivatie. We hebben drie corresponderende dimensies van radicalisering onderscheiden: de sociaal-culturele dimensie, de religieuze dimensie en de politiek-activistische dimensie.

Ontworteling, existentiële crises en relatieve deprivatie spelen een rol bij radicalisering.

We weten dat veel jongeren worstelen met hun hybride identiteit en het onbegrip daarvoor uit hun omgeving. Voor sommige jongeren leidt dit ertoe dat zij zich ontworteld voelen: zij zijn niet 'écht' Marokkaans zoals hun ouders van de eerste generatie, maar ze voelen zich ook niet echt Nederlands, en worden zo ook niet benaderd door 'autochtone' Nederlanders. Zij hebben een sterke behoefte aan binding en aan 'ergens bij horen'. In salafi-groepjes van verschillend kaliber vinden zij de warmte en de subcultuur waar zij naar op zoek zijn. Dit is de sociaal-culturele dimensie van radicalisering.

In de puberteit gaan jongeren op zoek naar antwoorden op vragen als 'wie ben ik?' en 'wat is de zin van het leven?' Marokkaanse jongeren vullen deze zoektocht over het algemeen religieus in: zij gaan op zoek naar een bevredigende invulling van hun moslim-zijn. Voor sommige jongeren is deze zoektocht acuter dan voor anderen, omdat zij een sterkere existentiële twijfel ervaren of omdat zij door een bepaalde gebeurtenis in hun leven het gevoel hebben op een breukpunt in het leven te staan. Deze jongeren hebben behoefte aan zingeving en houvast en vinden die in het salafi-gedachtegoed. Terwijl zij meer en meer overtuigd raken van de juistheid van hun orthodoxe geloofsvulling, worden zij daardoor ook steeds gevoeliger voor de verdorvenheid van het Westen. Alleen de islam kan de wereld zuiveren van deze slechtheid en immoraliteit. Dit is de religieuze dimensie van radicalisering.

Heel veel Marokkaanse jongeren voelen zich buitengesloten en gediscrimineerd door de Nederlandse omgeving. Zeker hoogopgeleide jongeren ervaren relatieve deprivatie. Zij hebben het gevoel erg hard hun best te doen voor een goede maatschappelijke positie en toch minder te bereiken dan autochtone leeftijdsgenoten. Zij krijgen minder snel een stage aangeboden en hebben meer moeite een goede plek op de arbeidsmarkt te bereiken. Dit leidt bij velen tot woede en frustratie. Daarnaast ervaren veel jongeren, als gevolg van de nadruk op hun moslimidentiteit, een grote solidariteit met 'onderdrukte broeders' in de rest van de wereld. Zij leven mee met de moslims in Irak, Tsjetsjenië, Palestina en Afghanistan. Dit versterkt bij hen het beeld dat moslims overal ter wereld worden onderdrukt. Voor sommigen is dit onrecht zo diep gevoeld, dat zij zich afwenden van de Nederlandse samenleving en de jihadi-ideologie omarmen. Dit is de politiek-activistische dimensie van radicalisering.

In principe lijden radicalen niet aan psychische stoornissen; in ieder geval niet vaker dan niet-radicalen. Wel vermoeden we dat bepaalde persoonlijkheidstrekken in interactie met de omgeving zouden kunnen leiden tot een grotere ontvankelijkheid voor radicalisering. Deze psychologische kenmerken kunnen zowel positief als negatief geduid worden: romanticisme kan zich als een hang naar utopisme uiten, maar ook als sektarisme. En een hang naar rechtvaardigheid kan worden opgevat als solidariteit, maar ook als een fixatie op wraak.

Hoewel er vaak wordt gesproken over 'autonome' radicalisering of over 'zelfontbranders', komt het in de praktijk zelden voor dat iemand geheel op zichzelf radicaliseert. De meeste personen doorlopen dit proces binnen een groep. De processen die op individueel ni-

veau spelen, kunnen worden versterkt door sociaal-psychologische processen binnen zulke groepjes. Daarbij moet worden gedacht aan de ontwikkeling van een radicale subcultuur en aan sektarische tendensen. De subcultuur vormt de inbedding en de manifestatie van opvattingen over het ideale leven en biedt, met zijn alternatieve normen en waarden, een antwoord op de huidige samenleving. In zo vormgegeven groepjes hebben de leden onderling een uitwisseling over de verschillende dimensies van radicalisering: de activistisch gedrevene krijgt meer aandacht voor religieuze vraagstukken, de subcultureel gedrevene ontwikkelt ideeën over islamitische solidariteit, en de religieus gedrevene ervaart de betekenis van een orthodoxe of radicale subcultuur. Dat groepsproces kan twee kanten opgaan: het kan leiden tot een meer omvattende radicalisering, maar het kan evengoed jihadistische tendensen temperen en het radicale gedachtegoed verzachten. Hoe het in Nederland zal gaan, valt vooralsnog niet te voorspellen.

Frank Buijs (f.j.buijs@uva.nl) is politicoloog, Froukje Demant (f.a.demant@uva.nl) is politicoloog en sociaal-psycholoog en Atef Hamdy (a.h.hamdy@uva.nl) is politicoloog en tolk-vertaler Arabisch. Zij zijn alledrie werkzaam bij het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam. Hun boek 'Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland' is in 2006 uitgegeven bij Amsterdam University Press. ISBN 978-90-5356-916-0.

Literatuurselectie

- Borum, R. (2004) *Psychology of terrorism*. Tampa: University of South Florida.
- Buijs, F. J. & S. Harchaoui (2003) Islamitisch radicalisme en rekrutering in Nederland. *Proces. Tijdschrift voor berechting en reclassering* 2, pp. 98-108.
- Kepel, G. (2004) *The war for muslim minds: Islam and the West*. Cambridge: Harvard University Press.
- Koning, M. de & E. Bartels (2005) Voor Allah en mijzelf. Jonge moslims op zoek naar de 'echte' islam. *Socialisme en Democratie* 62, 1/2.
- Phalet, K. & J. ter Wal (red.) (2004) *Moslim in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sageman, M. (2004) *Understanding terror networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.